

Kétarcú eljárások – polgári eljárásjogi kérdések a büntetőeljáráshoz kapcsolódó kártalanítási igények érvényesítésével összefüggésben

I. Bevezetés

A büntető- és a polgári eljárásjog között – noha számos hasonló, vagy akár éppen egyező jogintézményt is felfedezhetünk közöttük – merev határvonal húzódik. Ennek oka, hogy a hasonlóságok ellenére, a két jogterület között alig van kapcsolódási pont. Az egyik fontos kapcsolódási pont az alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozásért járó kártalanítás. Az összefüggés nyilvánvaló: egy büntetőeljárás jogintézmény alkalmazásával, amellyel a szabadságot alaptalanul korlátozták, illetve elvonták, kár keletkezik a terhelt oldalán. Noha az igény alapját még a büntetőeljárás keretei között kell keresnünk, annak érvényesítése már a polgári eljárásjogra tartozik.

Azt, hogy ez a jogintézmény a két jogterület határán helyezkedik el, maga a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) huszonkettedik részének címe is kifejezi: a büntetőeljáráshoz kapcsolódó egyéb eljárások kifejezést alkalmazza. Nem büntetőeljárásról, vagy annak egy szakaszáról van tehát szó, hanem egy ahhoz kapcsolódó eljárásról, amelynek az alapjait mégis a büntetőeljárás kódexben találjuk. Ez a szabályozási megoldás azonban időnként azt eredményezi, hogy a polgári és büntető normák között nem feltétlenül áll fenn összhang.

A szakirodalomban – mivel jellemzően a jogtudósok, kutatók is csak egyik jogterülettel foglalkoznak – egy irányból közelítik meg a témát. Ennek okán az írásomban arra vállalkozom, hogy ezt a falat áttörjem, és a szabályozást – úgy ahogyan alkalmazza a gyakorlat – a két jogterület szintéziséből mutassam be, kiemelve a jogalkalmazás során felmerülő eljárásjogi kérdéseket, problémákat.

Hasonló kétarcúság figyelhető meg a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.) szerinti, a fogvatartottak alapvető jogait sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási eljárás kapcsán. Fontos már itt leszögezni egy lényeges különbséget: a Be. szerinti kártalanítási eljárással szemben a Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárás nem polgári peres eljárásra tartozó igény. Ennek ellenére a büntetés-végrehajtási kódex maga tartalmaz – egy kissé homályosnak tűnő – utalást arra vonatkozóan, hogy bizonyos igények polgári perben érvényesíthetők. Jelen írás azt vizsgálja, hogy az egyes igényeket miként lehet elhatárolni: mikor van helye polgári pernek, és mikor kell az igényt a Bv. tv. szerinti eljárásrendben érvényesíteni.

Mint láthattuk, mindkét jogintézmény a kártalanítás elnevezést használja. Ennek okán elsőként érdemes néhány szót ejteni a kártalanítás lényegéről, illetve közelebbről is meg kell vizsgálni, hogy a két esetben valóban kártalanításról van-e szó, vagy esetleg ezen igények inkább a kártérítés körébe kellene, hogy tartozzanak.

II. Kártalanítás vagy kártérítés?

Ha a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) kártalanításra vonatkozó rendelkezéseire² tekintünk, arra a következtetésre juthatnánk, hogy a

¹ Bírósági titkár, Pesti Központi Kerületi Bíróság.

kártalanítás és a kártérítés között alig van eltérés, hiszen a Ptk. maga is visszautal a kártérítés szabályaira. Dogmatikailag azonban sokkal nagyobb különbség húzódik közöttük.

A fő elhatárolási szempont, hogy kártalanítás esetén a hátrány valamilyen jogszerű magatartás következtében éri a károsultat. Mivel ez a magatartás jogszerű, nem beszélhetünk jogellenességről, ezért nincs is joga a károsultnak kártérítést követelni. Ezért a kártalanítást a jogirodalom nem felelősségi formaként nevesíti, hiszen nincsen normaszegés, nincs jogellenes magatartás. Fézer Tamás szerint a kártalanítás a jóvátétel speciális formája, amely a jog által megengedettnek minősülő károkozások reparálására szolgál. Általános kártalanítási kötelezettség – a kártérítéssel szemben – nincsen, csak jogszabály kifejezett rendelkezése alapján.³ Fuglinszky Ádám szerint „a kártalanítás egy jogszabályon alapuló, jogszerű károkozáshoz kapcsolódó helytállási alakzat, amely kapcsán kimentésre nincs lehetőség.”⁴

A jogirodalomban és a gyakorlatban is vitatott, hogy az alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozásért járó kártalanítás és a fogvatartottak alapvető jogait sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási valóban kártalanításnak tekinthető-e, vagy kártérítésről van-e szó.

Lábady Tamás szintén felveti a kérdést. Szerinte ugyanis dogmatikailag az utólagos értékelés ez esetben felelősségi tényállást takar. Másrészt utalt – az akkor hatályos – a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény (a továbbiakban: Alkotmány) 55. § (3) bekezdésére is, amely kifejezetten kártérítésről rendelkezik.⁵ Magyarország Alaptörvényének (a továbbiakban: Alaptörvény) IV. cikk (4) bekezdése akként rendelkezik, hogy akinek szabadságát alaptalanul vagy törvénysértően korlátozták, kárának megtérítésére jogosult. Mint látható, az Alaptörvény némiképp finomított a megfogalmazáson, de továbbra sem a kártalanítás kifejezést használja.

A kérdés eldöntéséhez annak tisztázása szükséges, hogy a kár jogellenes magatartás eredményeként következett be, avagy azt jogszabály megengedte, azaz jogszerű magatartás eredménye. Fontos e körben kiemelni, hogy a kényszerintézkedések alkalmazása során még nincs jogerős döntés a terhelt büntetőjogi felelősségét illetően. Abban a pillanatban, amikor ezek alkalmazásáról dönt a bíróság, jogszerűen jár el. Jogellenes magatartásról akkor beszélhetnénk, ha például az eljárásban tanúként részt vevő személlyel szemben alkalmazna kényszerintézkedéseket a bíróság. Amikor jogerős ítélet alapján hajtják végre a szabadságkorlátozást, úgyszintén nem beszélhetünk jogellenes magatartásról, hiszen egy jogerős ítélet végrehajtása nem lehet jogellenes.

Nem véletlen a büntetőeljárás kódex által használt terminológia sem: nem jogellenesen alkalmazott szabadságkorlátozást, hanem alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozást említ. Mindez arra enged következtetni, hogy eme jogintézmény valóban a kártalanításhoz áll közelebb.

Ha a gyakorlatot tekintjük át, azt láthatjuk, hogy a büntetőeljárás kódex szerinti kártalanítást – nevének megfelelően – kártalanításként értelmezik. Az Alkotmánybíróság egy korai, 1991-es döntésében rámutatott, hogy a büntető jogszabályok lehetővé teszik a személyes szabadság korlátozását a kényszerintézkedésekkel, illetve büntetés kiszabásával, megfelelő eljárási szabályok mellett. A személyes szabadságtól való megfosztás abban az esetben törvénytelen (jogellenes, önkényes), ha nem a törvényben meghatározott okokból és eljárás alapján történt. Ennek megsértése esetén – az Alkotmány már idézett rendelkezéséből következően – kártérítési igény keletkezik, amely a polgári ügyekben eljáró bíróság előtt, a

² Ptk. 6:564. §.

³ Fézer Tamás: A kártérítés és a kártalanítás különbsége. In Fézer Tamás (szerk.): A kártérítési jog magyarázata. CompLex, Budapest, 2010 (digitális kiadás).

⁴ Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. HVG-Orac, Budapest, 2015. (HVG Jogtár digitális kiadás).

⁵ Lábady Tamás: Felelősség a szerződésen kívül okozott károkért és a biztosítási szerződés az új Polgári Törvénykönyvben. In Polgári Jogi Kodifikáció, 2001/4-5. szám, 40-53. o.

szerződésen kívüli kárfelelősség, illetve a közhatalom gyakorlásával okozott károk szabályai szerint érvényesíthetők. Az Alkotmánybíróság arra is rámutatott, hogy ez az igény a Be. kártalanítási szabályaiban foglaltaktól függetlenül érvényesíthető. Kimondta továbbá, hogy a kártalanítás és a kártérítés között a jogalap tekintetében különbség van, mértékük azonban megegyezik: az okozott kár.⁶

Egy későbbi döntésében az Alkotmánybíróság megerősítette korábbi álláspontját, kifejtve, hogy az Alkotmány 55. § (3) bekezdése a kifejezetten törvénytörő (nem a törvényben meghatározott okokból és nem a törvényben meghatározott eljárás alapján történt) előzetes letartóztatás esetére állapítja meg az állam kárfelelősségét, amelynek részletes szabályai, feltételei és korlátai a polgári jog területére tartoznak. A kártalanítás intézménye az állam büntető hatalmának gyakorlása során előforduló tévedések orvoslását szolgálja; feltételeit és korlátait a büntetőeljárás jogszabályok határozzák meg.⁷

A Legfelsőbb Bíróság szintén arra az álláspontra helyezkedett, hogy a büntetőeljárás törvénykönyv szerinti kártalanítási és a bírósági jogkörben okozott kár megtérítése iránti igénynek nem azonos a jogalapja. Közöttük nem áll fenn rangsor, a kapcsolatuk csak annyiban van, hogy a megállapított kártalanítás kártérítésként már nem érvényesíthető.⁸

Mindebből következik, hogy a gyakorlat nem osztja Lábady Tamás idézett véleményét. A jogalkalmazók szerint ugyanis a büntetőeljárás kódexben szabályozott kártalanítás nem az Alkotmány, illetve Alaptörvény idézett rendelkezésein alapul, hanem attól elkülönülő jogintézmény. Összegezve tehát, a Be. szerinti eljárás valóban a kártalanítás körébe tartozik.

A kártalanítás-kártérítés dogmatikai kérdése felvethető a Bv. tv. szerinti alapvető jogait sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás tekintetében is. Ebben a körben is azt kell vizsgálni, hogy a kár bekövetkezése jogszerű – jogszabály által megengedett – magatartás következménye, vagy sem. Ha abból a téziszből indulunk ki, hogy a fogvatartás jogszerű, akkor eljuthatunk oda, hogy a kár ezen jogszerű magatartás eredménye. Álláspontom szerint azonban ez a megközelítés nem helyes: a kár ugyanis nem magából a fogvatartásból fakad, hanem alapvető jogait sértő elhelyezési körülményből.

A fogvatartás önmagában kárigényt nem alapoz meg, ekként nem lehet a kártalanítás alapja sem. Kérdés, hogy jogszerű-e az, ha az elítélteket alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények között tartják fogva. Erről az EJEB már megállapította, hogy nem jogszerű (részletesen később lesz erről szó). Ebből következően jogellenes magatartás idézi elő a kárt, akkor is, ha egyébként a fogvatartás önmagában jogszerű. Ha pedig jogellenes cselekményből eredeztethető a kár, akkor dogmatikailag fel sem merülhet a kártalanítás lehetősége: ebben az esetben kártérítésről beszélhetünk.

Kétségtelen, hogy az igényérvényesítés eljárásrendje magán hordozza a kártalanítás jellemzőit, de álláspontom szerint nem ennek van jelentősége, hanem annak, hogy milyen magatartás eredményezte a kárt. Ezek alapján valójában nem kártalanításról, hanem egy speciális kártérítési felelősségről beszélhetünk.

III. Az alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozásért járó kártalanítás

Az alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozásért járó kártalanítás polgári jogi vonatkozása nyilvánvaló: ezen igényeket polgári peres úton, bíróság előtt lehet érvényesíteni. Az igényérvényesítés alapvető szabályait mégsem a polgári jogi kódexekben, hanem a büntetőeljárás törvényben találjuk. A következőkben az képezi a vizsgálat tárgyát, hogy a jogalkalmazás során e kettősség kapcsán mire kell ügyelni.

⁶ 66/1991. (XII. 21.) AB határozat.

⁷ 41/2003. (VII. 2.) AB határozat.

⁸ EBH 2008.1778.

III.1. Az alkalmazandó jogszabály

A kártalanítási perben eljárásjogi szempontból a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.), valamint a Be. szabályai alkalmazandók. Ezzel azonban normakollízió állhat elő, hiszen ha a két jogszabály eltérően szabályoz valamely kérdést, úgy el kell dönteni, hogy mely jogszabályt alkalmazzuk. A kollízió feloldására vonatkozó egyik elv a *lex specialis derogat legi generali*, azaz, hogy a különösebb norma kizárja az általánosabb jogszabály egyidejű alkalmazását.⁹ A kártalanítási perre vonatkozó szabályok viszonyáról a Be. 854. § (1) bekezdése rendelkezik: a Pp.-t a Be.-ben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. Ebből következően a *lex specialis* ebben az esetben a büntetőeljárás kódex. Amennyiben valamely kérdést a Be. eltérően szabályoz, úgy a Pp. alkalmazásának nincs helye. Minden olyan kérdésben azonban, amelyet a büntetőeljárás kódex nem szabályoz, ott a polgári perrendtartás szabályait kell alkalmazni.

A jogalkalmazás szempontjából nehézséget okozott a Be. hatálybalépése kapcsán, hogy mely büntetőeljárás jogszabály alkalmazandó a kártérítési igények elbírálása során. A Be. 868. § (1) bekezdése ugyan előírta, hogy az új kódexet a folyamatban lévő büntetőeljárásokban is alkalmazni kell, de a lényeg éppen ezen van: csak büntetőeljárásokra terjed ki ezen szabály, míg a kártalanítási eljárás nem tekinthető büntetőeljárásnak. A Be. erre vonatkozó egyéb hatályba léptető rendelkezése hiányában a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Jat.) 15. §-a szerint kell eljárni. Mivel az igény jogalapja kétségtelenül anyagi jogi szabály, ezért amennyiben az a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: régi Be.) hatálya alatt keletkezett, úgy arra a régi Be. anyagi jogi szabályait kell alkalmazni (így például a rövidebb keresetindítási határidők tekintetében).¹⁰ Ha ezen igény érvényesítésére már a Be. hatálya alatt kerül sor, úgy – a Jat. 15. § (a) bekezdés b) pontjából kiindulva – elvben arra az eljárás szabályok tekintetében már a Be. szabályait kell alkalmazni, ami igen faramuci helyzetet teremt.

Elhúzódó büntetőeljárások kapcsán még előfordulhat az az eset, hogy az alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozásra a régi Be. hatálya alatt került sor, míg az igény már a hatályos Be. idején nyílik meg. Ilyen esetben a Be. szabályai alkalmazandók. A régi Be. hatálya alatt született határozatok szerinti jogintézmények elnevezését meg kell feleltetni a hatályos jogintézményeknek.

Megjegyzem, néha nem is elég a jogintézmények jogi elnevezésére figyelemmel lenni: ügyelni kell a magyar helyesírás szabályaira is. Jogi képviselővel esett meg a következő történet: ügyfele a régi Be. hatálya alatt lakhelyelhagyási tilalom hatálya alatt állt, ám felmentésére már a Be. hatálybalépését követően került sor. A lakhelyelhagyási tilalom a Be. fogalomrendszerében a bűnügyi felügyelet egyik esete – a terhelt számára meghatározott területet engedély nélkül nem hagyhatja el. A jogi képviselő a kártalanítás jogalapjaként arra hivatkozott, hogy ügyfele olyan bűnügyi felügyelet alatt állt, amelynek során a bíróság a terhelt számára előírta, hogy az egyéb helyiséget nem hagyhatja el. A magyar nyelv szabályai alapján azonban a helyiség például szobát, konyhát stb. jelent – az, amire a jogi képviselő gondolt – a település –, a helység. Ekként lakhelyelhagyási tilalom miatt kártalanítás sem korábban, sem a hatályos szabályok szerint nem jár.

III.2. A peres felek kérdése

A per felperese a kártalanítást igénylő. Ez a személy főszabályként a terhelt, akivel szemben az alaptalan szabadságkorlátozás alkalmazásra került. Ez alól egy esetben lehet

⁹ Szilágyi Péter: *Jogi alaptan*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 310. o.

¹⁰ BDT 2020.4245. I. pontja; Jat. 15. § (1) bekezdés a) pontja, (2) bekezdés a) pontja.

kivétel: ha a terhelt a kártalanítási eljárás lefolytatása alatt meghal, örököse a terhelt halálától számított hat hónapon belül kérheti az eljárás folytatását.¹¹

A fentiek alapján leszögezhető, hogy a pert kizárólag a kártalanításra jogosult indíthatja meg. Ha tehát még az eljárás megindítása előtt meghalna, úgy az örökösei a kártalanítási igényt nem érvényesíthetik. A Legfelsőbb Bíróság arra is rámutatott, hogy engedményezés esetén sincs helye más általi igényérvényesítésnek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezen igény bírósági úton ne lenne érvényesíthető, mindössze a jogcím más: ilyen esetekben közhatalom gyakorlásával okozott kárként érvényesíthető – törvényszék előtt – a követelés.¹²

Ha a pert nem a kártalanítás igénylésére jogosult terhelt indítaná, akkor a keresetlevelet a Pp. 176. § (1) bekezdés g) pontja alapján vissza kell utasítani.

A per alperese a Be. 848. § (2) bekezdéséből kitűnően a magyar állam, akit a perben az igazságügyért felelős miniszter képvisel. Ritkán előfordul, hogy nem az állammal szemben – hanem például a bíróság ellen – indítják meg a pert. Ez esetben hiánypótlási felhívást kell kiadni a felperes részére, arra vonatkozóan, hogy állítsa perbe a megfelelő alperest. A felhívás eredménytelensége esetén a keresetlevelet a Pp. 176. § (2) bekezdés b) pontja alapján vissza kell utasítani.

III.3. Hatáskör

A hatáskör fogalmát szűkebb és tágabb értelemben is vizsgálhatjuk. Tágabb értelemben az állami szervek egymástól elkülönített döntési, intézkedési jogosítványainak összességét, azaz az egymás közötti munkamegosztást nevezzük hatáskörnek. Szűkebb értelemben a hatáskör (vagy bírósági hatáskör) azt jelenti, hogy a különböző szintű és típusú bíróságok közül melyik jár el.¹³ Témánk szempontjából mind a tágabb, mind a szűkebb értelemben vett hatáskör vizsgálendő. Tágabb értelemben kiemelendő, hogy csak a kártalanítási per tartozik bírósági hatáskörbe. Amennyiben a károsult az egyszerűsített kártalanítási eljárást választja, az az igazságügyért felelős miniszter hatáskörébe tartozik.¹⁴

A szűkebb értelemben vett hatáskör szerint mindenekelőtt leszögezendő, hogy az eljárás polgári peres ügyben eljáró bíróságra tartozik.¹⁵ Vizsgálendő azonban az is, hogy a Pp. értelmében mely polgári ügyekben eljáró bíróság rendelkezik hatáskörrel az eljárásra. Azért érdemes elsőként a hatáskör kérdésével foglalkozni, mert mindez – a kötelező jogi képviselet szabályozásából fakadóan – alapvetően meghatározza az eljárás rendjét.

A bírósági jogalkalmazás során nem szokott problémát felvetni a tárgykör, mégis érdemes kitérni rá, hiszen olykor előfordul, hogy a kártalanítás iránti keresetlevelet a törvényszéken terjesztik elő. Ennek vélt alapja a Pp. 20. § (3) bekezdés a) pont ab) alpontja, azaz közhatalom gyakorlásával kapcsolatos kártérítésként terjesztik elő az igényt. Ez esetben a Ptk. 6:549. § (1) bekezdése szerinti bírósági jogkörben okozott kárra történő hivatkozás merülhet fel. Bírósági jogkörben okozott kárról akkor lehet szó, ha az az igazságszolgáltatás gyakorlásával, tehát a bíróság feladatainak teljesítése körében megvalósított tevékenységgel, vagy mulasztással okozati összefüggésben keletkezett.¹⁶ Elvben ezen meghatározásnak megfelelően az alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozás, csak hogy figyelemmel kell lenni a Ptk. 6:564. §-ára is: jogszabály ugyanis a jogszerűen okozott károkra kártalanítást írhat elő. A Be. 844. §-a erre ez esetre kártalanításról rendelkezik. Ebből fakadóan a Pp. 20. § (3)

¹¹ Be. 849. § (1)-(2) bekezdései.

¹² BH 1998.82.

¹³ Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog; tizenkettedik kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2014. 113. o.

¹⁴ Be. 851. § (1) bekezdése.

¹⁵ Be. 852. § (2) bekezdése.

¹⁶ BH 2013.45.

bekezdés a) pont ab) alpontja nem jöhet szóba a bíróság hatáskörének a meghatározása során, figyelemmel arra, hogy ezen jogszabályhely kizárólag kártérítési igények vonatkozásában írja elő a törvényszék hatáskörét. Mindebből következik tehát, hogy kártalanítási igények kapcsán nincsen speciális hatásköri szabály. Ezen per a Pp. 7. § (1) bekezdés 18. pontja szerinti vagyoni jogi pernek minősül, ekként a hatáskör megállapítása során kizárólag a pertárgy értékének van jelentősége: ennek függvényében tartozhat a per járásbírói vagy törvényszéki hatáskörbe. Mivel az érvényesített követelések jellemzően nem haladják meg a harmincmillió forintot, a perek többsége járásbírói eljárások előtt indul.¹⁷

A fentiek a Be. 854. § (4) bekezdéséből is kiolvashatók, figyelemmel arra, hogy a törvény úgy rendelkezik, hogy a keresetlevelet a hatáskörrel rendelkező járásbíróhoz vagy törvényszékhez kell továbbítani.

Érdekes kérdést vehet fel az, ha valaki mind kártérítési, mind kártalanítási igényt is érvényesíteni kívánna. A Legfelsőbb Bíróság több esetben is vizsgálta a kérdést. Elvi élel leszögezhető, hogy a büntetőeljárással összefüggő kártalanítási és kártérítési igénynek nem azonos a jogalapja; közöttük nem áll fenn érvényesítési rangsor vagy sorrend, a megállapított kártalanítás azonban kártérítésként már nem követelhető.¹⁸ A büntetőeljárásról szóló törvényben szabályozott kártalanítás nem zárja ki, hogy a károsult államigazgatási jogkörben okozott kár megtérítését igényelje, ugyanakkor a kártérítés iránti per nem folytatása a büntetőeljárás szabályok alapján lefolytatott kártalanítási eljárásnak. Így a kártalanítástól függetlenül a kártérítési felelősség fennállásának törvényi feltételeit önállóan vizsgálni kell.¹⁹

Hatáskör szempontjából eltérésként jelentkezik a Pp. szabályaihoz képest, hogy a kártalanítási igény nem érvényesíthető fizetési meghagyásos eljárás keretében.²⁰ Ha mégis ilyen kérelem előterjesztésére kerülne sor, azt a közjegyzőnek vissza kell utasítania,²¹ a fizetési meghagyás kötelezett részére történő kézbesítése után, de annak jogerőre emelkedése előtt, ellentmondás esetén pedig az ügynek a bírósághoz való megküldése előtt pedig az eljárást meg kell szüntetni.²² Előfordul, hogy a közjegyző ezt nem észleli, és az iratokat a bíróságnak megküldi. Ebben az esetben a közjegyző már nem intézkedhet. Egyúttal a bíróságnak sincs lehetősége a közjegyzői jogsértés kiküszöbölésére, így az eljárást le kell folytatni.

Érdekes kérdés lehet ebben az esetben, hogy a felperes – pernyertessége esetén – érvényesítheti-e perköltséggé a fizetési meghagyásos eljárás közjegyzői díját. Álláspontom szerint nem. Ugyan a Pp. 261. § (1) bekezdése kifejezetten arról rendelkezik, hogy a fizetési meghagyásos eljárás díja a perköltség részét képezi, nem szabad elfelejtkezni a perköltség általános fogalmáról sem. A Pp. 80. § (1) bekezdése értelmében a perköltség fogalmi elemébe tartozik, hogy az a jog perbeli érvényesítésével összefüggésben és szükségképpen merüljön fel. E két követelmény egyikének sem felel meg a felvázolt eset. A fizetési meghagyásos eljárás díja ugyanis nem a perbeli jog érvényesítésével összefüggésben merül fel, hiszen a Be. 848. § (1) bekezdése kifejezetten kizárja ezen igény fizetési meghagyás keretében történő érvényesítését. A szükségképpeniség követelményének vizsgálata pedig fel sem merülhet, figyelemmel arra, hogy a kártalanítási igény nem hogy nem tartozik kötelező fizetési meghagyásos eljárásra, de még lehetőségként sincs ilyen módon történő érvényesítésére.

¹⁷ Pp. 20. § (3) bekezdés a) pontja.

¹⁸ EBH 2008.1778.I.

¹⁹ BH 1991.170., BH 1996.202.

²⁰ Be. 848. § (1) bekezdés második mondata.

²¹ A fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény (a továbbiakban: Fmhtv.) 24. § (1) bekezdés b) pontja.

²² Fmhtv. 34. § (1) bekezdés a) pontja.

III.4. Illetékesség

Az illetékesség az azonos hatáskörű bíróságok közötti ügyelosztást jelenti.²³ Az illetékesség kapcsán két esetet kell elhatárolni: első esetben kezdeményezték az egyszerűsített kártalanítási eljárást, a másik esetben a pert nem előzte meg ezen eljárás.

Az első esethez kapcsolódóan a Be. 852. § (2) bekezdése kimondja, hogy ha az egyszerűsített kártalanítási eljárás során megállapodás nem jön létre, vagy az igazságügyért felelős miniszter álláspontja szerint a kérelem nem megalapozott, a keresetlevelet a Pp. szerint hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságon kell előterjeszteni. Ezen szabályokból kiolvasható, hogy Be. nem tartalmaz eltérő illetékességi szabályt, a Pp. általános illetékességi szabályai irányadók, azaz az alperes székhelye szerinti bíróság járhat el.²⁴ Megjegyzendő, hogy a vagylagos illetékességi okok egyike sem feleltethető meg ezen igény érvényesítésének, így az általánostól eltérő illetékességi ok nem merülhet fel.

A második eset kapcsán – tehát amikor egyszerűsített kártalanítási eljárás mellőzésével indítanak pert – konkrétan fogalmaz a büntetőeljárás kódex: ekkor a büntetőbíróság a keresetlevelet az igazságügyért felelős minisztérium székhelye szerint illetékes, a perre hatáskörrel rendelkező járásbíróságnak vagy törvényszéknek küldi meg.²⁵ Belegi József szerint ez kizárólagos illetékességi szabályt jelent.²⁶ Felvethető a kérdés, hogy valóban kizárólagos illetékességről van-e szó.

Az első eset kapcsán leszögezhető, hogy ott kizárólagos illetékesség fel sem merülhet, maga a Be. utal vissza a Pp. általános szabályaira. A per alperese a Be. 848. § (2) bekezdéséből kitűnően kizárólag az állam lehet. Az államot az igazságügyért felelős miniszter képviseli. Ennek okán az illetékességet az igazságügyért felelős minisztérium székhelye alapján kell meghatározni, amiből következik, hogy ilyen perekben, elvben csak a Pesti Központi Kerületi Bíróság vagy a Fővárosi Törvényszék járhatna el első fokon. Ritkán előfordul, hogy a máshol előterjesztett kereset esetén a bíróság nem észleli az illetékességének hiányát. Mivel ezen illetékességi ok nem kizárólagos, az írásbeli ellenkérelem előterjesztését követően az illetékesség hiánya már nem vehető figyelembe, nincs helye a keresetlevél áttételének: ebben az esetben az eljárást le kell folytatni.²⁷

Kérdés, hogy a második eset valóban kizárólagos illetékességi szabályt teremt-e. A Be. 854. § (4) bekezdéséből való igaz, hogy lehet arra következtetni, hogy ez kizárólagos illetékességi szabály, ugyanakkor – ismételten csak visszanyúlva az Alaptörvényben megfogalmazott józan ész követelményéhez – nehezen indokolható az meg, hogy az első esetben miért az általános illetékességi szabályok szerint kell eljárni, míg a második esetben miért van kizárólagos illetékességi szabály előírva, különös tekintettel arra, hogy az eljárás kezdetét leszámítva semmi különbség nem indokolja az eltérést. Másrészt kizárólagos illetékességről a jogszabályok rendszerint kifejezetten – azaz a „kizárólagosan illetékes” szófordulat használatával – szoktak rendelkezni.²⁸ Vannak esetek, amikor ez a szófordulat

²³ Wopera Zsuzsa: Joghatóság, hatáskör és illetékesség. In: Osztovits András (szerk.): Polgári eljárásjog. I. kötet. HVG-ORAC, Budapest, 2013. 81. o.

²⁴ Pp. 25. § (4) bekezdése.

²⁵ Be. 854. § (4) bekezdése.

²⁶ Belegi József: Az alaptalanul alkalmazott szabadságkorlátozásért járó kártalanítás. In: Belegi József (szerk.): Büntetőeljárás jog I-II. - új Be. - Kommentár a gyakorlat számára. II. kötet. 3. kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2021 (jogtár elektronikus kiadás).

²⁷ Pp. 30. § (2) bekezdése.

²⁸ Erre példa lehet a Pp. 26. § (1) és (2) bekezdései, 27. § (2) bekezdése, 108. § (3) bekezdése, 355. § (2) bekezdése, 361. § (2) bekezdése, 547. §-a, 565. §-a; a közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény 15/D. § (3) bekezdése; a bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt indított gyorsított perrel szóló 2020. évi LXX. törvény 3. § (2) bekezdése; a bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvény 5. § (1) bekezdése, 22. § (2) bekezdése stb.

elmarad, de ekkor az adott szabály kifejezetten illetékességről rendelkezik, nem úgy, mint a Be. vizsgált szakasza, amely látszólag egy adminisztratív, iratmegküldési szabály rögzít.

Álláspontom szerint – különös tekintettel arra, hogy az új büntetőeljárás kódex egyébként is számomra legalábbis kissé „szájbarágós” szövegezést alkalmaz – a jogalkotó szándéka itt nem kizárólagos illetékességi szabály megalkotására irányult, pusztán a jogalkalmazó büntetőbírók számára jelölte meg, hogy pontosan melyik bíróságot kell érteni a Pp. általános illetékességi szabályai alapján illetékes bíróság alatt, azaz, hogy mely bíróságra küldjék meg az iratokat. Megjegyzendő, hogy nem alaptalanul, mert olykor előfordult, hogy az iratok rossz bíróságra kerültek megküldésre. Ha azonban elfogadjuk a kizárólagos illetékesség szabályát, akkor az áttételre különösen ügyelni kell, hiszen ebben az esetben a tévesen eljáró bíróság eljárása jogszabálysértő, az az érdemi döntés hatályon kívül helyezését vonja maga után.²⁹

III.5. A keresetlevéllel kapcsolatos kérdések

A Be. 854. § (2) bekezdése kimondja, hogy a pert keresetlevéllel kell megindítani, majd annak kötelező tartalmi elemeit fel is sorolja. E felsorolás kapcsán felvetődik a kérdés, hogy a Pp. 170. §-ában meghatározott tartalmi elemeket részletezi, kiegészíti, vagy a helyett alkalmazandó, azaz a keresetlevélnek csak a Be.-ben foglalt követelményeknek kell megfelelnie. Előbbit erősíti, hogy a Be. felsorolása önmagában kissé slendriánnak tűnik: nem kell tartalmaznia a bíróság megnevezését, vagy az alperest sem kell feltüntetni, de éppenséggel a keresetlevél legfontosabb tartalmi elemét, a határozott kereseti kérelmet sem követeli meg – helyette mindössze az igényelt kártalanítási összeget kell feltüntetni. Ráadásul a Be. 854. § (2) bekezdés e) pontja előírja a kereseti kérelmet megalapozó tények előadását is, holott kereseti kérelmet a Be. szabályai alapján nem kell tartalmaznia a keresetlevélnek.

A büntetőeljárás kódex miniszteri indokolásából azonban nem ez az értelmezés tűnik helyesnek. Az indoklás arra mutat rá, hogy keresetlevél kötelező kellékeit szándékoltan szűkebb keretek között határozza meg a Pp.-hez képest. Ezt az ügýtípus „speciális jellemzőivel” magyarázza.³⁰ Karner Zsanett úgy fogalmaz, hogy a Be. taxatív felsorolását adja a keresetlevél tartalmi elemeinek.³¹ Mindennek a jelentősége abban áll, hogy a bíróságnak nincs lehetősége olyan tartalmi elemek tekintetében hiánypótlási felhívást kibocsátani – és adott esetben a keresetlevelet visszautasítani –, amit ugyan a Pp. megkövetel, de a Be. nem.

Mindezzel ugyanakkor felvetődik egy újabb kérdés: ha a Be. ennyire mereven elzárkózik a Pp. keresetlevél tartalmára vonatkozó szabályaitól, úgy abból az is következik, hogy a büntetőeljárás kódexben meghatározott tartalmi elemek mindenkire vonatkoznak – azaz nincs eltérő szabály a jogi képviselőkre nézve és a jogi képviselő nélkül eljáró felperesre nézve. Ennek a Be. 854. § (2) bekezdés d) pontja tekintetében van jelentősége, azaz, hogy az az érvényesíteni kívánt jogot a jogalap megjelölése útján kell feltüntetni. A Pp. szabályai értelmében ugyanis a jogi képviselő nélkül eljáró felperesnek a jogalapot nem kell feltüntetnie, illetve az érvényesíteni kívánt jogot a tények előadásával kell megjelölni.³² Az Alaptörvény 28. cikkéből következően – hogy elsődlegesen jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni az értelmezés során – inkább az a megoldás felel meg a jogalkotó szándékának, hogy

²⁹ BH2017. 26. II. pontja.

³⁰ A büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslat 854. §-ához fűzött miniszteri indoklás.

³¹ Karner Zsanett: A kártalanítási per. In: Polt Péter (főszerk.): Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2020. (Jogtár elektronikus kommentár).

³² Pp. 247. § (1)-(2) bekezdései.

ezen tartalmi elemet még a jogi képviselő nélkül eljáró fél is köteles feltüntetni. Erre utal az is, hogy miniszteri indokolás kiemeli, hogy a keresetlevél tartalmi elemeinek szabályozása azért elengedhetetlen, mert „a gyakorlat szerint a polgári bíróságok számos esetben nem kérik számon a beadványokon a polgári perrendtartásról szóló törvénynek a keresetlevélre vonatkozó követelményeit, ami mind az ügy teljes körű elbírálását megnehezíti, mind a törvényességgel szemben kételyeket ébreszt.”³³ Mégis inkább azt gondolom, hogy ehelyütt az Alaptörvény 28. cikkében megfogalmazott „józan észnek” megfelelő módon kell a jogszabályt értelmezni, vagyis jogi képviselő nélkül eljáró fél esetén a Pp. 247. § (1) és (2) bekezdéseiben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni a Be. keresetlevél tartalmi elemeire vonatkozó követelményeket.

A keresetlevél benyújtásával kapcsolatban szintén a polgári peres eljárások általános szabályaitól eltérő szabályozás érvényesül, ami a gyakorlatban problémákat vetett fel. A 2021. január 1. napját megelőzően hatályos szabály szerint, eredménytelen egyszerűsített kártalanítási eljárás esetén a keresetlevelet a minisztériumhoz kellett benyújtani. A törvény miniszteri indokolása ezt az eljárás gyorsításának céljával magyarázta.³⁴ Ez a megoldás azonban nem volt összhangban a Pp. szabályaival, tekintve, hogy a minisztériumi eljárás papír alapon zajlott, így a jogi képviselők a keresetlevelet is papír alapon nyújtották be a minisztériumnál, míg a Pp. jogi képviselők esetén az elektronikus úton történő előterjesztést követte meg. Ehelyütt a Pp.-t megint csak a „kellő rugalmassággal” kellett alkalmazni, bár kétségtelen, hogy a jogszabályt erodálják az efféle kényszerű félrenézések. A büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2020. évi XLIII. törvény 265. § (2) bekezdése akként módosította a büntetőeljárásról szóló törvény vonatkozó bekezdését, hogy a keresetlevelet immáron a Pp. szerint illetékes bíróságnál kell benyújtani, nem pedig a minisztériumban. A módosító törvény miniszteri indokolása megállapítja, hogy a korábbi rendelkezés nem volt működőképes, kiemelve, hogy nem várható el az igazságügyért felelős minisztertől az, hogy az ÁNYK űrlapot a jogi képviselő helyett kitöltse, és a büntetőiratokat digitalizálja.³⁵ Hozzá kell tenni, hogy közigazgatási perekben pontosan ez a gyakorlat működik, tehát technikai akadály nem lett volna az elektronikus továbbítás bevezetésének, de a jogalkotó az egyszerűbb megoldást választotta. Az új szabályozás alapján a polgári bíróságnak kell megkeresést intéznie a büntetőeljárás iratainak megküldése érdekében.

Az egyszerűsített kártalanítási eljárás mellőzésével indult per esetén a keresetlevelet ugyanott kell előterjeszteni, ahol az egyszerűsített kártalanítási eljárás lefolytatására irányuló kérelmet, azaz ha az eljárást az ügyészség vagy a nyomozó hatóság szüntette meg, akkor annál a bíróságnál, amelynél a szabadságkorlátozó intézkedés elrendelését indítványozták, egyéb esetben pedig a büntetőügyben eljáró elsőfokú bíróságnál.³⁶ Kiemelendő: ezen bíróságnak mindössze a keresetlevél és az iratok hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bírósághoz történő továbbítása a feladata, más teendője nincs. Ugyan a szabályozás elég egyértelmű, mégis a gyakorlat azt mutatja, hogy egyes büntetőbíróságok tévesen értelmezik azokat. A keresetlevelet nem szabad polgári peres ügyszámra lajstromoztatni, és nincs helye áttétel alkalmazásának sem.

Azt, hogy milyen iratokat kell a büntetőbíróságnak megküldenie, a Be. 851. § (3) bekezdése és 854. § (4) bekezdése meghatározza. Osztom a 2020. évi XLIII. törvény miniszteri indokolásában rögzítettek, amely szerint a büntetőbíróságok az iratokat gyakorta hiányosan vagy egyáltalán nem küldték meg, ekként szükséges volt annak tételes rögzítése,

³³ A büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslat 854. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

³⁴ A büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslat 852. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

³⁵ A büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló T/9918. számú törvényjavaslat 265. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

³⁶ Be. 851. § (2) bekezdése.

hogy mely iratok megküldése elengedhetetlen.³⁷ A legjobb megoldás, ha a teljes büntetőügy iratanyaga megküldésre kerül, de ha ez nem lehetséges, akkor ügyelni kell arra, hogy minden releváns irat, adat rendelkezésre álljon. Gyakorta kellett megkereséseket intézni a büntetőbíróságok felé annak érdekében, hogy ezek pótlólag megküldésre kerüljenek, ami az eljárást elhúzta. Kiemelendő az is, hogy az alperes az esetek túlnyomó többségében indítványozza a teljes iratanyag beszerzését, ekként a későbbiekben, a per érdemi szakaszában egyébként is szükséges lehet az iratok beszerzése.

Az általam tapasztalt legkirívóbb esetben a keresetlevél előterjesztését követően a büntetőbíróság előbb intézkedett a keresetlevél polgári peres ügyszámra történő lajstromozásáról, ekként ugyanazon bíróság polgári ügyekben eljáró bírója elé került az ügy. Utóbbi áttételről határozott, azt kézbesítette a feleknek, majd a jogerőre emelkedést követően megküldte a keresetlevelet és a polgári perben keletkezett iratokat a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bírósághoz. A büntetőügy irataiból semmi sem érkezett. Ezt követően megkeresést kellett intézni a büntetőbírósághoz az iratok megküldése végett, ám az a megkeresést hiányosan teljesítette, továbbra sem állt rendelkezésre valamennyi szükséges irat, így újabb megkeresés volt szükséges. Mindez több mint fél év késedelmet okozott az ügy elintézésében.

III.6. A perindításra nyitva álló határidő

A keresetlevél benyújtására nyitva álló határidőt a büntetőeljárás kódex differenciáltan szabályozza. Amennyiben az egyszerűsített kártalanítási eljárást követi per, úgy a megállapodás eredménytelenségétől³⁸ számított két hónapon belül, amennyiben az igazságügyért felelős miniszter álláspontja szerint az igény nem megalapozott, úgy az erről történő tájékoztatástól számított két hónapon belül van lehetőség a keresetlevél előterjesztésére. E határidő jogvesztő.³⁹

Mind az egyszerűsített kártalanítási eljárásra, mind annak mellőzésével indított kártalanítási perre irányadó szabály, hogy a kártalanítást igénylő a kártalanítást megalapozó határozat vele való közlésétől számított egy éven belül érvényesítheti a kártalanítási igényét. Ezen határidő úgyszintén jogvesztő.⁴⁰ Érdemes kiemelni, hogy a jogalkotó a korábbi szabályozáshoz képest hat hónapról egy évre hosszabbította meg az igényérvényesítési határidőt.⁴¹

A jogvesztő – vagy más néven záros – határidő elmulasztása az adott jogosultság, alanyi jog megszűnését eredményezi. Az elévüléshez képest számos tekintetben szigorúbb, hiszen a bírói úton való érvényesíthetlenség mellett természetes obligációként sem marad fenn a követelés.⁴² Emellett a bíróságoknak hivatalból kell figyelembe venniük.

A bírói gyakorlat háromféle keresetindítási határidőt különböztet meg. Egyrészt beszélhetünk jogvesztő határidőről, másrészt vannak olyan határidők, amelyek esetében ugyan nem ír elő jogvesztést a jogszabály, azonban lehetővé teszi a mulasztás igazolását, harmadrészt pedig elévülési jellegű határidőt különböztetünk meg, amikor se jogvesztést, se igazolást nem ír elő a jogszabály. A határidő elmulasztása az első esetben a keresetlevél feltétlen visszautasításával jár; a második esetben visszautasításra akkor kerül sor, ha a

³⁷ A büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló T/9918. számú törvényjavaslat 265. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

³⁸ Az egyszerűsített kártalanítási eljárás eljárás akkor tekinthető eredménytelennek, ha a kérelem benyújtását követő öt hónapon belül megállapodás nem jön létre [Be. 852. § (1) bekezdése].

³⁹ Be. 852. § (1) bekezdése.

⁴⁰ Be. 849. § (1) bekezdése.

⁴¹ Vö. régi Be. 583. § (1) bekezdése.

⁴² Pusztahelyi Réka: A magánjogi elévülés. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2015. 293. o.

felperes igazolási kérelemmel nem él, vagy az alaptalannak bizonyul. A harmadik esetben nincs helye a keresetlevél visszautasításának, az alperes kifogása esetén érdemben kell dönteni az elkésettségről.⁴³

A büntetőeljárás kódexben foglalt perindítási határidő az első eset alá tartozik, azaz jogvesztő, nincs helye igazolási kérelem előterjesztésének. Amennyiben a keresetlevél elkésetten került benyújtásra, úgy a bíróságnak – hangsúlyozandó, hogy a polgári ügyekben eljáró bíróságnak, nem pedig a büntetőbíróságnak⁴⁴ – a keresetlevelet hiánypótlási felhívás nélkül vissza kell utasítani,⁴⁵ ennek elmaradása esetén pedig a pert meg kell szüntetni.⁴⁶

Leszögezendő az is, hogy a keresetindításra nyitva álló határidő anyagi jogi természetű: ekként nem elegendő a határidő utolsó napján postára adni a keresetlevelet, hanem annak a helyes bíróságra határidőben be kell érkeznie.⁴⁷

A határidő a kártalanítást megalapozó határozat kártalanítást igénylővel történő közlésétől számítandó.⁴⁸ Ez lehet az ügyészség vagy a nyomozó hatóság eljárást megszüntető határozata, a bíróság jogerős felmentő ítélete, a bíróság eljárást megszüntető jogerős ügydöntő végzése, a bíróság eljárást megszüntető véglegessé vált nem ügydöntő végzése, a bíróság bűnösséget megállapító jogerős ügydöntő határozata, illetve a bíróság rendkívüli jogorvoslati eljárásban hozott jogerős ügydöntő határozata.⁴⁹ Mint látható, a büntetőeljárás kódex a határidő kezdőidőpontját nem a határozat jogerőre emelkedésétől, véglegessé válásától számítja, hanem a jogosulttal történő közléstől (természetesen az feltétel, hogy a határozat jogerőssé, vagy véglegessé váljon). Így a kártalanítási igény előterjesztésére megállapított jogvesztő határidő akkor is a nyomozást megszüntető határozatnak a kártalanítást igénylővel történő kézbesítésével kezdődik, ha ellene panaszt nyújtottak be.⁵⁰ Hirdetményi kézbesítés esetén is megindul az előterjesztésre nyitva álló határidő.⁵¹

Változatlanul előírás, hogy az ügydöntő határozatnak tartalmaznia kell tájékoztatást a kártalanítás igénylésével összefüggésben.⁵² Előfordulhat, hogy ezen tájékoztatás elmarad, így a kártalanítási igényt érvényesítő a jogvesztő határidő elmulasztása esetén a tájékoztatás hiányára hivatkozik. A bírói gyakorlat szerint a tájékoztatás elmaradása nem vezet a határidő elmulasztásának kimentésére, figyelemmel arra, hogy a határidő a határozat közlésétől számítandó, nem a kézbesítéstől, továbbá, hogy a jogvesztés a törvény erejénél fogva következik be.⁵³

Felmerül a kérdés, hogy amennyiben az egyszerűsített kártalanítási eljárás során a kérelem elkésetten került benyújtásra, ezért azt az igazságügyért felelős miniszter nem tartja megalapozottnak, majd ezt követően határidőn belül a jogosult keresetet indít, a jogvesztő határidő megtartottnak tekinthető-e? Természetesen nem, hiszen a Be. 849. § (1) bekezdésében foglalt határidő az elsődleges, ha ez idő alatt sem az egyszerűsített kártalanítási eljárás, sem a kártalanítási per nem kerül megindításra, úgy értelemszerűen nem lehet e szabályt a fentiek szerint megkerülni.

Az igény érvényesítésével kapcsolatos rövid határidő már régóta vita tárgyát képezi. A régi Be. a hatályos szabályozáshoz képest rövidebb, hat hónapos perindítási határidőt

⁴³ 4/2003. Polgári jogegységi határozat.

⁴⁴ Vö. Be. 854. § (4) bekezdésével, amely kimondja, hogy érdemi vizsgálat nélkül kell megküldeni a keresetlevelet az eljárásra hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bírósághoz.

⁴⁵ Pp. 176. § (1) bekezdés i) pontja.

⁴⁶ Pp. 240. § (1) bekezdés a) pontja.

⁴⁷ 4/2003. Polgári jogegységi határozat.

⁴⁸ Be. 849. § (1) bekezdése.

⁴⁹ Karner: i.m.

⁵⁰ BH 2010.12.

⁵¹ BDT 2020.4258.

⁵² Be. 455. § (7) bekezdése.

⁵³ BDT 2020.4245. II. pont; BDT 2020.4258. indokolás [5] bekezdése.

határozott meg.⁵⁴ Az Alkotmánybíróságnak több alkalommal is állást kellett foglalnia a kérdésben. Rámutatott, hogy büntetőeljárás törvényben meghatározott kártalanítás és a polgári jogi kártérítés alkotmányjogi megítélése nem azonos. Ebből fakadóan az államigazgatási jogkörben okozott károkra előírt elévülés és a büntetőeljárás törvény szerinti kártalanítás igényérvényesítési határideje nem hasonlítható össze, ekként fel sem merülhet, hogy a jogegyenlőség elvét sértené. Az elévülés meghatározása tekintetében a jogalkotónak tág mozgásteret jelölt ki az Alkotmánybíróság: azok gazdaságpolitikai, jogpolitikai megfontolásokon, valamint a jogviszonyok alanyi, tárgyi, tartalmi szempontjain alapulva eltérhetnek. Ennek okán csak kivételesen vetődhet fel alkotmányossági kérdés. Az eltérő elévülési szabályok alkotmányosan nem kifogásolhatók, ha a különbözőséget a jogviszonyok tartalma, természete vagy egyéb gazdasági, társadalmi sajátosság indokolja, és e szabályok nem vezetnek a személyek egyéb helyzet szerinti hátrányos megkülönböztetéséhez.⁵⁵ Későbbi indítványok ugyanazon érvelés mellett kérték megsemmisíteni a hivatkozott rendelkezést. Az Alkotmánybíróság res iudicatának minősítette az eseteket, és megismételte – részletezte – a korábbi érvelését.⁵⁶

A jogalkotó – bár a miniszteri indokolás erre nem utal – talán a fenti kritikákra reagálva hosszabbította meg az igényérvényesítés határidejét hat hónapról egy évre. Ugyanakkor megállapítható, hogy a polgári jogi kártérítési általános szabályaihoz képest továbbra is rövidebb a határidő. Noha az Alaptörvény hatálybalépésével az idézett alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítették,⁵⁷ azt azonban semmi nem zárja ki, hogy az Alkotmánybíróság a korábbi határozatokban lefektetett érveket a továbbiakban is felhasználja. Ebből fakadóan aligha vetődhet fel a büntetőeljárás kódex érintett rendelkezésének alaptörvény-ellenessége.

Speciális eset, ha a folyamatban lévő eljárás alatt a terhelt meghal: ekkor az örökös a terhelt halálától számított hat hónapos jogvesztő határidőn belül kérheti az eljárás folytatását.⁵⁸

A Pp. szabályai alapján a terhelt halála esetén az eljárás félbeszakad.⁵⁹ A hat hónapos jogvesztő határidőre tekintettel – ekkor van lehetőség a jogutódlásra – az ügy iratait nyilvántartásba kell helyezni, és várni kell arra, hogy az örökös kéri-e az eljárás folytatását. Mivel a Be. 849. § (2) bekezdése jogvesztést ír elő, így ha az örökös hat hónapon belül nem kéri az eljárás folytatását, úgy a Pp. 240. § (1) bekezdés f) pontja alapján meg kell szüntetni az eljárást. Kétségtelen, hogy ez a Pp. – és a bírósági ügyvitel – szabályaival nehezen egyeztethető össze, de a Be. speciális szabályaira tekintettel ez az egyetlen járható megoldás.

Ez a hat hónapos jogvesztő határidő aggályokat vet fel, tekintettel arra, hogy ilyen rövid idő alatt – különösen, ha vita van az örökösök között – nem biztos, hogy lefolytatódik a hagyatéki eljárás. Márpedig mivel az eljárás folytatását az örökös kérheti, ennek tényét valószínűsíteni kell.⁶⁰ Erre alkalmas lehet – akár az ideiglenes – hagyatékátadó végzés, vagy öröklési bizonyítvány. Ha az örökös hat hónapon belül semmilyen módon nem tudja valószínűsíteni ezen minőségét, úgy később már akkor sem kérheti az eljárás folytatását, ha mégis megállapítást nyerne, hogy ő az elhunyt örököse.

⁵⁴ Régi Be. 583. § (1) bekezdése.

⁵⁵ 1167/B/1997. AB határozat.

⁵⁶ 3/D/2005. AB határozat; 1187/D/2006. AB határozat.

⁵⁷ Alaptörvény záró és értelmező rendelkezéseinek 5. pontja.

⁵⁸ Be. 849. § (2) bekezdése.

⁵⁹ Pp. 119. § (1) bekezdés a) pontja.

⁶⁰ Vö. Pp. 47. § (3) bekezdése.

III.7. Az eljárás illetéke, az illeték megfizetésére vonatkozó költségkedvezmény, perköltség

Az eljárás illetéke vonatkozásában az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Itv.) 53. § (2) bekezdéséből következően az általános szabályok irányadók. Ugyanakkor a perben a feleket az Itv. 62. § (1) bekezdés 1) pontja alapján tárgyi illetékfeljegyzési jog illeti meg, ekként előzetesen a keresetlevél benyújtásával nem kell leróni az eljárás illetékét. Mivel a per alperese, a Magyar Állam az Itv. 5. § (1) bekezdéséből következően teljes személyes illetékmentességet élvez, pervesztessége esetén az illeték lerovására egyik fél sem kötelezhető. Amennyiben a felperes keresete alaptalannal bizonyul, úgy az általános szabályok szerint – a pernyertesség arányától függően, az általános szabályok szerint engedélyezett költségmentesség hiányában – részben vagy egészben viseli az eljárás illetékét.

A perköltség vonatkozásában azt érdemes megjegyezni, hogy kártalanítási perekben is alkalmazandó a Pp. 83. § (3) bekezdése, azaz, hogy a pervesztesség arányában történő megtérítés szabályait mellőzni lehet, ha a bíróság a követelt összegnél kevesebb kártalanítást állapított meg, de a követelt összeg nem tekinthető nyilvánvalóan eltúlzottnak.⁶¹

III.8. A bizonyítás sajátosságai

Érdemes egy olyan kérdéssel kezdeni a témát, amely még a perfelvételi szakhoz kapcsolódik: ez pedig a büntetőeljárás iratainak beszerzése. A tapasztalat azt mutatja, hogy – amennyiben a kereset közlésekor ezek nem állnak rendelkezésre, hanem csak a már említett releváns iratok fekszenek el az ügy iratai között – az alperes általában már az írásbeli ellenkérelem előterjesztése során szokta kérni ezen iratok beszerzését arra hivatkozással, hogy teljes körű perfelvételi nyilatkozatot csak annak ismeretében tud tenni. Ennek akadálya nincsen, a Pp. 322. § (8) bekezdése alapján a bíróság erről az alperes írásbeli ellenkérelmének előterjesztését követően, már a perfelvétel során intézkedhet.

Adódik a kérdés, hogy vajon ezt megelőzően, a keresetlevél előterjesztését követően intézkedhet-e a bíróság az iratok beszerzése felől. A Pp. fent idézett szabályából következően nem, ugyanakkor álláspontom szerint e kérdésben a Be. speciális szabályaiból kell kiindulni: a Be. 852. § (2) bekezdése és 854. § (4) bekezdése az iratok megküldése, illetve beszerzése vonatkozásában különös szabályokat állapít meg, így nincs akadálya – sőt, véleményem szerint követendő –, ha a bíróság már a keresetlevél beérkezését követően intézkedik a hiányzó iratok beszerzése felől, így az alperes már eleve erre tekintettel tudja megtenni az írásbeli ellenkérelmét.

A kártalanítási perben a bizonyítási érdek a szerint alakul, hogy a felperes milyen igényt kíván a perben érvényesíteni. A Be. 853. § (1) bekezdéséből következően a perben a szabadság alaptalan korlátozása, illetve elvonása miatt bekövetkezett kár megtérítése, illetve nem vagyoni sérelemért járó sérelemdíj követelhető.

Az állandó ítélkezési gyakorlat szerint a szabadságelvonás önmagában is megalapozza a nem vagyoni kárpótlás (sérelemdíj) iránti igényt.⁶² A bírói gyakorlat köztudomású tényként kezeli, hogy a személyi szabadság hosszabb tartamú korlátozása, továbbá a börtönviszonyok pszichikai és fizikai hatásai egyaránt megterhelőek és általában károsak. Ezen sérelmek a szabadulást követő életben is hátrányként jelentkeznek. A szabadságelvonás jelentős időtartama az átlagosnál magasabb összegű kártalanítást alapoz meg.⁶³ Ezeket a köztudomású tényeket a bíróság bizonyítás nélkül figyelembe veszi.⁶⁴

⁶¹ BH 2003.524.

⁶² BH 2002.186.

⁶³ Csécsy Andrea – Fézer Tamás – Havasi Péter – Tóth Endre Tamás – Varga Nelli: Nagykomentár a kártérítési

A szabadságkorlátozással köztudomásúlag együtt járó sérelemnek tekinthetők a büntetés-végrehajtási intézetben való elhelyezésből adódó pszichés megterhelést is jelentő fizikai kényelmetlenségek, a börtönviszonyokra jellemző kényszerű összezártság és kiszolgáltatottság, atrocitások, a családtól elszakítás, a hozzátartozókkal való kapcsolattartás korlátozottsága, a munkahelyen és a lakókörnyezetben a letartóztatás hírének elterjedése és ezzel összefüggésben a társadalmi értékítélet kedvezőtlenebbé válása, valamint a szabadulást követő életvitelben, munkavégzésben elszenvedett sérelmek.⁶⁵ Természetesen ez nem jelenti azt, hogy e körben ne fordulhatna elő az átlagost meghaladó mértékű sérelem, de az már nem tartozik a köztudomású tények körébe, azaz – mint alább látni fogjuk – e körben másként alakul a bizonyítás kérdése.

Ha tehát a felperes önmagában csak a szabadságkorlátozással köztudomásúlag együtt járó sérelemből fakadó sérelemdíj iránti igényt érvényesít, annak megállapításához elegendő a személyi szabadság korlátozása, nem szükséges egyéb hátrányok bekövetkeztenek ténye, illetőleg annak igazolása.⁶⁶ A személyi szabadság megvonása valamilyen mértékben mindenképpen károsan hat az azt elszenvedőre, az ezzel járó hátrányok kompenzálását szolgálja a nem vagyoni kártalanítás.⁶⁷ Ilyen esetekben a felperes tényállításait maga a büntetőügy irata támasztja alá.

A köztudomású hátrányokat meghaladó igények tekintetében a bizonyítási érdek a felperesre esik, tehát valamennyi tényállítást az általános szabályok szerint neki kell bizonyítania. Így például a szabadságkorlátozás miatt elmaradt jövedelmet a felperesnek kell megjelölni, és a perben bizonyítani.⁶⁸ Az állammal szemben olyan jövedelem érvényesítésére van lehetőség, amely után a közterheket megfizették. A gyakorlat szerint a feketegazdaságból származó, illegálisan megszerzett jövedelem nem irányadó az állammal szembeni kártalanítás megállapításakor, mert ez az ilyen módon elérhető bevétel legalizálását, törvényes elismerését jelentené.⁶⁹ Gyakorinak mondható az az eset is, amikor a felperes nem is meglévő munkaviszonyból származó jövedelem-kiesésre hivatkozik, hanem jövőbeli munkalehetőségtől való elesésre. A bizonyítási érdek ebben az esetben is a felperesre esik, neki kell bizonyítania, hogy a szabadságkorlátozás elmaradása esetén létrejött volna az adott munkaviszony, és azt is, hogy milyen feltételekkel – különösen, hogy milyen jövedelemre tett volna szert.

Szintén sűrűn történik hivatkozás az egészség megromlására. Önmagában a betegség bizonyítása nem elegendő: azt is alá kell támasztani, hogy a betegség, vagy annak rosszabbodása a szabadságkorlátozás idején következett be és azzal okozati összefüggésben áll. Ha az okiratokból mindez nem állapítható meg, indítványra szakértői bizonyítás is elképzelhető. Gyakori a családi kapcsolatok felbomlása miatt érvényesített igény is. E körben rá kell mutatni, hogy ez alapvetően a szabadságkorlátozással – különösen a letartóztatással, szabadságvesztéssel – szükségképpen együtt járó sérelem, tehát a köztudomású sérelmek körébe tartoznak. Azt esetről esetre kell vizsgálni, hogy felmerül-e olyan körülmény, amely a köztudomású hátrányokat meghaladó sérelmet jelent. Tipikus bizonyítási eszköz a tanú.

Természetesen arra ügyelni kell, hogy a sérelem bekövetkezése kinek róható fel. Így nem tartozik felelősséggel az alperes a felperes jó hírnevének megsértéséért, ha az a sajtó- és egyéb szervek esetlegesen jogellenes és felróható magatartása idézte elő.⁷⁰

joghoz. Wolters Kluwer, Budapest, 2013 (Jogtár elektronikus kommentár, 5.5.11. fejezet); BH 1998.82.

⁶⁴ Pp. 266. § (2) bekezdése.

⁶⁵ BDT 2015.3282.

⁶⁶ BDT 2001.371.

⁶⁷ BDT 2001.372.

⁶⁸ BDT 2009.2100.

⁶⁹ BDT 2011.2450.

⁷⁰ BH 1998.82.

Említést kell tenni a Be. 854. § (5) bekezdésében szabályozott speciális bizonyítási szabályról. Az ott meghatározott kártalanítást kizáró okok vonatkozásában, illetve más körülmény tisztázása érdekében az alperes indítványára a bíróság beszerezheti a büntetőügyben eljáró ügyészség vagy nyomozó hatóság ezzel kapcsolatos jogi álláspontját tartalmazó nyilatkozatát. A jogirodalom e szabály szükségességét az ügyésznek a nyomozásért viselt, a vádmonopóliumból következő különös felelősségével magyarázza.⁷¹

A régi Be. 584. § (3) bekezdése még nem tartalmazta a nyilatkozat tartalmát, a hatályos szabályok azonban rögzítik, hogy jogi álláspontot kell tartalmaznia. Mindez jelzi, hogy nem szokványos bizonyítási móddal állunk szemben, hiszen jogi állásfogalmat a bíróság nem szokott beszerezni. Hangsúlyozandó, hogy ez a bíróságot nem köti, ugyanolyan mérlegeléssel veszi figyelembe, mint bármely más bizonyítékot. A Pp. által nevesített bizonyítási eszközök közül az okirathoz áll legközelebb, de mivel a Pp. 268. § (2) bekezdése csak példalódzó felsorolást tartalmaz, véleményem szerint helyesebb a Pp.-ben nem nevesített, speciális bizonyítási eszközként kezelni. Az okirat ugyanis alapvetően nyilatkozatokat, adatokat, tényeket tanúsít, itt azonban a Be. rendelkezéseiből kitűnően a jogi álláspontnak van jelentősége.

A korábbi szabályozással ellentétben az alperesi indítvány esetén már nem kötelező a Be. 854. § (5) bekezdése szerinti nyilatkozat beszerzése, azt a jogalkotó a bíróság mérlegelésére bízta. Kétségtelen, hogy a Pp. bizonyítási szabályaihoz ez a megoldás áll közelebb.⁷² A bizonyítás mellőzése esetén a bíróságnak az ítéletben erről számot kell adnia.⁷³

IV. A fogvatartottak alapvető jogait sértő elhelyezési körülmény polgári eljárásjogi vetületei

A fogvatartottak alapvető jogait sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási eljárás kapcsán felmerülhet a kérdés, hogy milyen polgári eljárásjogi vonatkozása lehet. Ha ugyanis áttekintjük a Bv. tv. vonatkozó rendelkezéseit, azt állapíthatjuk meg, hogy a kártalanítási eljárás nem polgári peres-, avagy nemperes eljárás, hanem a büntetés-végrehajtási bíró, illetve – egyszerűsített elbírálás esetén – a büntetés-végrehajtási intézet hatáskörébe tartozik.

Előzményként a hazai börtönök túlszűfoltóságát kell megemlíteni, amely miatt számos eljárás indult hazai polgári ügyekben eljáró bíróságok és az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) előtt is. A hazai bíróságokon a fogvatartottak a személyiségi jogaik megsértése iránti peres eljárások keretében igyekeztek a börtönök túlszűfoltóságából eredő igényeiket érvényesíteni. Az EJEB a Varga és mások kontra Magyarország ügyben úgy találta, hogy a kártérítések ilyen módon történő érvényesítése nem hatékony, a bíróságok több esetben is elutasították a fogvatartottak kereseteit. Kiemelte az ítélet, hogy az elutasításra nem a bizonyítottság hiányában, hanem az alkalmazandó jogszabályoknak a hazai bíróság általi értelmezése és alkalmazása alapján került sor. Az EJEB leszögezte, hogy „az embertelen vagy megalázó bánásmód következtében megvalósuló személyiségi jogok megsértése miatt benyújtott kártérítés iránti polgári jogi keresetek nem felelnek meg a hatékony jogorvoslati lehetőség feltételeinek, amely alapján ésszerű lehetőség van a pernyertességre és jogorvoslatra.”⁷⁴

⁷¹ Belegi József: A kártalanítás. In Belegi József (szerk.): Büntetőeljárás jog I-III. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC, Budapest, 2017. (HVG elektronikus Jogködex)

⁷² Vö. Pp. 276. § (3) bekezdése.

⁷³ Pp. 346. § (5) bekezdése.

⁷⁴ Az EJEB Varga és mások kontra Magyarország ügyben 2015. március 10. napján hozott 14097/12., 45135/12., 73712/12., 34001/13., 44055/13. és 64586/13. sz. ítéletének (a továbbiakban: Varga és mások kontra Magyarország ügyben hozott ítélet 51-59. pontjai).

A Varga és mások kontra Magyarország ügyben az EJEB azt is kifejtette, hogy mit tekint hatékony jogorvoslati lehetőségnek. A hatékonyság fokmérője nem az, hogy milyen bizonyossággal születik kedvező ítélet a felperes számára. A hatékonyság abban nyilvánul meg, hogy az meg tudja állítani az állított jogsértést, illetve annak folytatását, vagy megfelelő kártérítést tud biztosítani a már megvalósult sérelemért. Ekként a fogvatartás nem megfelelő körülményeiből adódó sérelem az elhelyezési körülmények javításával, vagy megfelelő kártérítés nyújtásával küszöbölhető ki.⁷⁵

A fentiek alapján az EJEB az ún. pilot judgment ítéletével azt állapította meg, hogy a magyar jog nem tartalmaz hatékony jogorvoslatot az embertelen vagy megalázó körülmények közötti fogvatartás miatt bekövetkező sérelmek orvoslására. Ennek kiküszöbölésére az ítélet véglegessé válásától számított hat hónapos határidőt biztosított a magyar kormány számára.⁷⁶ Az Országgyűlés ennek okán vezette be az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási eljárás jogintézményét.

A következőkben azt kell áttekinteni, hogy a Bv. tv.-ben szabályozott kártalanítási eljárás mellett helye lehet-e polgári peres eljárásnak; amennyiben igen, úgy melyek az elhatárolási szempontok.

IV.1. Elhatárolás

Az elhatárolás szempontjából mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy mely igények tartoznak a Bv. tv. III/A. fejezete szerinti alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási eljárás tárgyi hatálya alá. A Bv. tv. 75/B. § (1) bekezdése szerint kártalanítás jár az elítéltnak a fogvatartása során a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiánya és az ehhez esetlegesen kapcsolódó más, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény, különösen az illemhely elkülönítésének a hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés vagy rovarirtás (a továbbiakban együtt: alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények) által előidézett sérelem miatt. Ezzel együtt a Bv. tv. 75/B. § (4) bekezdése kimondja, hogy a 75/B. § (1) bekezdésben meghatározott jogcímen további kártérítésnek vagy sérelemdíjnak helye nincs, de az elítélt jogosult az ezt meghaladó igényét polgári bíróság előtt érvényesíteni.

Mint látható, a Bv. tv. felsorolása nem taxatív, csupán a leggyakoribb eseteket említi. Ezen túlmenően esetről esetre kell megítélni, hogy mi tartozik alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények alá. Egy a Debreceni Törvényszéken végzett ügyelemzésből az tűnik ki, hogy az eljárások során a fogalmat szűken értelmezik, a példálódzóan felsorolt eseteken kívül csak kivételes körülmény alapoz meg kártalanítási igényt. A feldolgozott esetek közül egyedül az elkülönítési szabályok megsértése bizonyult alaposnak, míg a nem megfelelő mennyiségű és minőségű élelmezés, a kapcsolattartás időtartamának be nem tartása, a magas telefonálási költségek, a ruházat, ágyneműk nem megfelelő tisztítása, a programok minősége, a tisztítószer hiánya nem megfelelő indok a kártalanításra.⁷⁷

Mindez azért lényeges, mert a Bv. tv. 75/B. § (1) bekezdése alá tartozó igények – amennyiben az azt megalapozó körülmények 2017. január 1. napját követően szüntek meg – kizárólag a Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárás keretében érvényesíthetők, polgári peres eljárás megindítására nincs lehetőség. Akik esetében az alapvető jogokat sértő elhelyezési

⁷⁵ Varga és mások kontra Magyarország ügyben hozott ítélet 47-48. pontjai.

⁷⁶ Varga és mások kontra Magyarország ügyben hozott ítélet 106-113. pontjai.

⁷⁷ Boda Zoltán – Bagossy Mária: Kártalanítás az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt. Egy kutatás eredményei. In: Magyar Jog, 2020/1. szám, 27-28. o.

körülmény 2016. január 1. napja és december 31. napja között szűnt meg, választásuk szerint polgári perben vagy a Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárásban érvényesíthették az igényüket.⁷⁸

Kiss Gabriella szerint, amennyiben a felperes a Bv. tv. 75/B. § (1) bekezdése alá tartozó igényt kíván polgári perben érvényesíteni, úgy a keresetlevelet annak hiányossága okán – figyelemmel arra, hogy a felperes nem jelölte meg a bíróság határhörét megalapozó tényeket – vissza kell utasítani.⁷⁹ A visszautasítással egyetértek, annak indokát azonban nem osztom. Ezen körülmény ugyanis nem a keresetlevél hiányossága körében értékelendő, hanem a bíróság határhörének vizsgálata során. A fentiekben kifejtettek szerint ugyanis ezen igények a Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárásra tartoznak, ekként arra a polgári bíróságnak nincs határhöre. Mivel a Pp. szabályai szerint a keresetlevelet csak polgári peres ügyben eljáró bíróságra, vagy közigazgatási perben, illetve egyéb közigazgatási eljárásban eljáró bíróságra lehet áttenni, az áttétel szabályainak alkalmazása sem jöhet szóba.⁸⁰ A keresetlevél visszautasítási okainak körében a Pp. 176. § (1) bekezdés b) pontja kifejezetten nevesíti azt az esetet, ha az igény elbírálása más hatóság vagy büntető ügyben eljáró bíróságra tartozik. Helyesen tehát a Pp. ezen pontja alapján – hiánypótlási felhívás nélkül – kell a keresetlevelet visszautasítani.⁸¹

Ami komolyabb jogértelmezési problémákat okoz, az a Bv. tv. 75/B. § (4) bekezdése, amely szerint a 75/B. § (1) bekezdésben meghatározott jogcímen további kártérítésnek vagy sérelemdíjnak helye nincs, de az elítélt jogosult az ezt meghaladó igényét polgári bíróság előtt érvényesíteni. A Bv. tv. ezen nem kimondottan szabatos megfogalmazása kétségtelenül félreértésekre adhat okot. A következőkben néhány jellemző esetre térek ki.

IV.2. Az eltérő jogcím kérdése

Mivel a Bv. tv. a „jogcím” kifejezést használja, érdemes tisztázni ennek a fogalmát. Kengyel Miklós szerint a kereset jogcímének a keresettel érvényesíteni kívánt anyagi jogot nevezzük.⁸² Haupt Egon szintén elfogadja ezt a meghatározást.⁸³ Ezek alapján felvetődik a kérdés: amennyiben nem a Bv. tv. 75/B. § (1) bekezdését jelöli meg a felperes jogcímként, azaz érvényesíteni kívánt jogként, hanem például a Ptk. második könyvében nevesített valamely személyiségi jog megsértését állítva, ezen jogcímet tünteti fel a keresetlevélben, úgy helye van-e a Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárás megkerülésének, azaz érvényesíthető-e az igény polgári perben.

A fentieket segít megvilágítani a következő jogeset. A felperes keresetében – egyebek mellett – arra hivatkozott, hogy a fogvatartási helye zsúfolt volt, nem volt melegvíz, fény. Az illemlhely szellőzése nem volt megoldott, a fűtés nem volt megfelelő, nyáron elviselhetetlen hőség volt. A zárkában rovarok voltak. Ezzel összefüggésben az emberi méltósághoz való joga, valamint az élethez, testi épséghez, egészséghez fűződő joga sérült. A felperes a keresetét a személyiségi jogainak – az emberi méltóság, valamint az élet, testi épség, egészség – megsértésére alapította.

A bíróság a keresetlevelet visszautasította.⁸⁴ A felperesi tényállításból az tűnt ki, hogy a felperesi személyiségi jogok sérelme az alapvető jogokat sértő büntetés-végrehajtási elhelyezési körülményeken alapszik. A Bv. tv. 75/B. § (1) bekezdése ezen elhelyezési

⁷⁸ Bv. tv. 436. § (10) bekezdése, BDT 2018.3850.

⁷⁹ Kiss Gabriella előadása. Az Új Ptk. Jogegységi Csoportok 2018. október 5-ei üléséről készült emlékeztető, 10. o. https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/emlekezteto_2018_10_05.pdf (2021.10.10.)

⁸⁰ Pp. 174. § (1) bekezdése.

⁸¹ A BDT 2018.3850. számon közzétett döntés szintén ezt az értelmezést támasztja alá.

⁸² Kengyel: i.m. 217. o.

⁸³ Haupt Egon: A jogcímhez kötöttség kérdése a polgári perben. In Magyar Jog, 2000/10. szám, 605-616. o.

⁸⁴ Pesti Központi Kerületi Bíróság I.P.88.145/2020/2. számú végzés.

körülményekkel összefüggésben kártalanítási eljárást határoz meg, ennek eseteit példalódzó jelleggel fel is sorolja. A felperes által hivatkozott sérelmek többsége a Bv. tv. 75/B. §-a alá tartozó esetek körébe sorolandó. Nem annak van jelentősége, hogy a felperes milyen személyiségi jogának megsértését állítja, hanem annak, hogy azokat milyen tényekre alapozza, azaz – ahogyan a Bv. tv. fogalmaz – az igénye a Bv. tv. 75/B. § (1) bekezdésben meghatározott jogcímen alapszik-e. A „Bv. tv. 75/B. § (1) bekezdésben meghatározott jogcímen” kifejezés alatt nem pusztán a Bv. tv. rendelkezésein alapuló kártalanítás, kártérítés, sérelemdíj értendő, hanem valamennyi, a kínzás, a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmények által előidézett sérelem ide tartozik.⁸⁵

A fentiek alapján a Bv. tv. 75/B. § (4) bekezdésének helyes értelmezése – és álláspontom szerint a jogalkotónak is ekként kellett volna megfogalmaznia – az, hogy a Bv. tv. 75/B. § (1) bekezdésben meghatározott sérelmen alapuló kártalanításon túl további kártérítésnek vagy sérelemdíjnak helye nincs, de az elítélt jogosult ezen sérelmeken kívüli, egyéb igényét polgári bíróság előtt érvényesíteni.

Előfordulhat az is, hogy a felperes a perben a Bv. tv. 75/B. § (1) bekezdésében meghatározott sérelmek mellett olyan igényt is előterjeszt, amely nem tartozik az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények közé. A keresetlevelet akkor is vissza kell utasítani, ha a visszautasítási ok a keresetlevélnek csak valamely részét érinti,⁸⁶ másképpen fogalmazva nincs helye részleges visszautasításnak. Ha valamely igény nem polgári peres útra tartozik, akkor a teljes keresetlevelet vissza kell utasítani. E körben nem jöhet szóba a Pp. 176. § (2) bekezdés c) pontjának alkalmazása sem, hiszen meg nem engedett keresethalmazat csak akkor lehetséges, ha az igények mindegyike egyébként polgári peres útra tartozna, csak azokat nem lehet egy perben érvényesíteni (pl. házassági bontóperben a házastársak vagyoni igényeit).

IV.3. A Bv. tv. 75/B. § (1) bekezdése szerinti kártalanítást meghaladó igény értelmezése

Korábban a bíróságokon is megjelent olyan álláspont, amely szerint a Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárás lefolytatását követően, amennyiben az ott megállapított kártalanítás összegét az elítélt kevesellné, úgy ezen igényét a Bv. tv. 75/B. § (4) bekezdéséből fakadóan polgári perben érvényesítheti.⁸⁷ Ez azonban helytelen álláspont. Ahogyan arra Pallo József is rámutat, a kártalanítási összeg alkalmas arra, hogy kompenzálja az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kárigényeket, ezért további kártérítésnek vagy sérelemdíjnak helye nincs.⁸⁸

Kérdésként merül fel, hogy van-e lehetőség késedelmi kamatkövetelést érvényesíteni a Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárás során. A Kúria ezzel kapcsolatban kimondta, hogy az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás iránt indult büntetés-végrehajtási ügyben nincs lehetőség az elítélt egyéb kártérítési igényéről – így kamat megfizetésére kötelezésről – rendelkezni, mivel a kártalanítást meghaladó kártérítési (és sérelemdíj iránti) igények polgári bíróság hatáskörébe tartoznak. A Kúria – utalva a törvényjavaslat miniszteri indoklására – arra mutatott rá, hogy egy sui generis jogintézményről van szó, amelynek teljes szabályozását a Bv. tv. adja. A kártalanítás és a kártérítés eleve nem azonos jogintézmény és azokat a Bv. tv. el is különíti akként, hogy

⁸⁵ Kiss: i.m. 11. o.

⁸⁶ Pp. 176. § (3) bekezdése.

⁸⁷ Az Új Ptk. Jogegységi Csoportok 2018. október 5-ei üléséről készült emlékeztető, 10. o.

https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/emlekezteto_2018_10_05.pdf (2021.10.10.)

⁸⁸ Pallo József: Kártalanítás az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt. In Juhász Zsuzsanna (szerk.): Kommentár a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2020 (Jogtár elektronikus kommentár).

utóbbi a polgári bíróságok hatáskörébe utalja. Rámutat arra is, hogy a késedelmi kamat a kártérítés körébe tartozó jogintézmény, így arról a Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárásban döntés nem hozható. Hozzáteszi, hogy abban a Kúria nem foglalhat állást, hogy a Ptk. 6:48. §-ára alapított késedelmi kamatkövetelés érvényesítésének polgári perben helye lenne.⁸⁹

A Kúria ezen érvelése dogmatikailag több szempontból sem helytálló. Az igaz, hogy a kártérítés és a kártalanítás eltérő jogintézmény, de ha polgári jogi szempontból vizsgáljuk, nem hagyható figyelmen kívül a Ptk. 6:564. §-a, amely kártalanítás esetén is visszautal a kártérítés szabályaira. Ebből következően, ha az érvelés szerint a késedelmi kamat kártérítési jogba tartozó jogintézmény, akkor az utaló szabály folytán annak alkalmazása kártalanítás esetén is ugyanúgy felmerül. Dogmatikailag azonban ez az érvelés sem helyes, hiszen a késedelmi kamat valójában nem kártérítési jogintézmény, hanem általános kötelmi jogi.

A Bv. tv. szerinti kártalanítás sui generis jellegéből fakadóan indokolható a késedelmi kamat érvényesítésének kizárása a kártalanítási eljárás során. Ebben az esetben ugyanakkor az is leszögezhető, hogy Ptk. szerinti kötelem, kárkötelem nincs a kártalanítási eljárásban érintett felek között, csak a Bv. tv. szerinti kártalanítási kötelem. Márpedig polgári jogi kötelem hiányában nincs olyan pénztartozás, ami után a Ptk. 6:48. §-ára alapított késedelmi kamatkövetelés érvényesíthető lenne. Ha mégis ilyen kereset kerülne előterjesztésre – álláspontom szerint – az előbbieik okán érdemben kellene a keresetet elutasítani, figyelemmel arra is, hogy ebben az esetben a hatáskör hiányába alapított visszautasítási ok nem jöhet szóba.

IV.4. Polgári perben érvényesíthető igények

A fogvatartással összefüggésben érvényesíthető igények kapcsán két esetkorról kell említést tenni aszerint, hogy az az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekkel állnak-e összefüggésben vagy sem.

Amennyiben igény az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekkel összefüggésben áll, úgy a fentebb kifejtettek szerint főszabályként nem lehet polgári perben érvényesíteni. Egy kivétel akad: a felperesnek arra lehetősége van, hogy kizárólag a személyiségi jogok megsértése miatti objektív szankciók érvényesítése iránt terjesszen elő keresetet. Arra azonban nincs mód, hogy a felróhatóságtól független szankciók mellett sérelemdíj iránti igényt is előterjesszen.⁹⁰

Amennyiben az igény az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekkel nem áll összefüggésben, úgy – többnyire – az általános szabályok szerint van helye polgári peres eljárásnak. Figyelemmel kell ugyanakkor lenni a büntetés-végrehajtási kódex speciális rendelkezéseire is. Így például a Bv. tv. 143. § (1)-(2) bekezdéseiből fakadóan a fogva lévő elítélt a büntetés-végrehajtási intézettel szembeni kárigényét nem érvényesítheti közvetlenül bíróság előtt: azt annál a büntetés-végrehajtási szervnél kell előterjesztenie, ahol a kár bekövetkezett. Ezen határozattal szemben az elítélt a közléstől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül fordulhat bírósághoz.

Felmerül a kérdés, hogy a Bv. tv. előbbi rendelkezéséből fakadóan, vajon személyiségi jogok megsértésből adódó sérelemdíj iránti igény esetében van lehetőség közvetlenül bírósághoz fordulni. A bírói gyakorlat szerint ilyen esetben nem kell a pert megelőznie a büntetés-végrehajtási intézmény előtti eljárásnak, a félnek lehetősége van közvetlenül a bíróság előtt érvényesíteni igényét.⁹¹

⁸⁹ BH 2020.103. I. pontja.

⁹⁰ Kiss: i.m. 11. o.

⁹¹ BDT 2017.3620.

IV.5. Hatáskörrel kapcsolatos kérdések

Az állandó bírói gyakorlat szerint a szabadságvesztés végrehajtása a büntetés-végrehajtási szerveknek a közhatalom gyakorlása során kifejtett olyan intézkedő tevékenysége, amelyre a közigazgatási jogkörben történt károkozás szabályait kell alkalmazni.⁹² Ebből fakadóan akár kártérítési, akár sérelemdíj iránti igény képezi a per tárgyát, az a törvényszék hatáskörébe tartozik.⁹³ Kivétel a munkáltatásból származó kártérítéssel összefüggő igény és egyéb igény miatt indított bírósági eljárás, ugyanis ezen perekben a Bv. tv. 272. § (5) bekezdésében foglalt utaló szabálya alapján a Pp. munkaügyi perekre vonatkozó szabályait kell alkalmazni. Ilyen perben a Pp. 509. § (1) bekezdése alapján alkalmazandó Pp. 20. § (2) bekezdése szerint a törvényszék, mint munkaügyi bíróság jár el.

Előfordulhat, hogy az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekkel kapcsolatos kártérítési vagy sérelemdíj iránti igényt terjesztenek elő járásbírószágon. A kifejtettek szerint, ebben az esetben a keresetlevél visszautasításának van helye. Kérdésként felmerül, hogy ezt megteheti-e a járásbírószág, vagy a közhatalom gyakorlásával okozott károkkal kapcsolatos hatásköri szabályra tekintettel áttételről kell rendelkezni-e, majd ezt követően, a törvényszék utasítja vissza a keresetlevelet.

Fontos kiemelni, hogy áttételnek csak akkor van helye, ha annak a bíróságnak, amelyre a keresetlevelet átteszik, a perre hatásköre és illetékessége egyaránt fennáll. Mivel polgári perben eljáró bíróságok egyike sem rendelkezik hatáskörrel ezen perre, így az áttétel szabályainak alkalmazása fel sem merülhet. Annak nincs jelentősége, hogy ha egyébként polgári peres útra tartozna az igény, akkor a törvényszék járna el. Ilyen esetekben tehát annak a polgári ügyben eljáró bíróságnak – törvényszéknek vagy járásbírószágnak – kell a hatáskör hiányára alapított visszautasító végzést meghoznia, amelynél a keresetlevelet benyújtották.

Elképzelhető olyan eset is, hogy a járásbírószágon benyújtott keresetlevélben az előbbi igény mellett olyan igényt is érvényesít a felperes, amely egyébként polgári peres eljárásra tartozna és ekként a Pp. 20. § (3) bekezdés a) pont ab) alpontjára figyelemmel az törvényszéki hatáskörbe tartozna. Mint az fentebb kifejtésre került, a keresetlevél ebben az esetben is visszautasítandó, kérdés az, hogy szükséges-e áttétel, vagy a fentiek szerint járásbírószág is meghozhatja ezt a végzést.

A Pp. 20. § (4) bekezdése kimondja, hogy ha valamely kereseti kérelem elbírálására a törvényszéknek van hatásköre, a per a törvényszék hatáskörébe tartozik. Ebből következne az áttétel szükségessége, csak hogy ugyanezen bekezdés e hatásköri szabály alkalmazásának feltételül azt szabja, hogy keresethalmazatnak a törvény által megengedettnek kell lennie. Ennek alapján adódna a megoldás, hogy jelen esetben a keresethalmazat nem megengedett, viszont a keresethalmazat megengedhetőségének vizsgálatáig el se juthatunk: ha valamely érvényesített igény nem polgári peres eljárásra tartozik, úgy először ennek következményeit kell levonni. Mivel ennek következménye a visszautasítás, ezért a második lépés vizsgálata – tehát a keresethalmazat megengedhetőségének kérdése – már fel sem merülhet. Ennek megfelelően a helyes megoldás ugyanaz, mint az előző esetben: annak a bíróságnak kell a visszautasításról határoznia, amelynél a felperes a keresetlevelet előterjesztette. Emellett az észszerűség követelménye is ezt diktálja, hiszen teljesen felesleges lenne áttételről rendelkezni, figyelemmel arra, hogy a törvényszék is csupán a keresetlevél visszautasításáról határozhatna, hiánypótlási felhívás kibocsátása nem merülhet fel. Amennyiben a felperes a visszautasítást követően a keresetlevél előterjesztéséhez fűződő joghatások fenntartásával – a visszautasítási ok kiküszöbölése mellett –, ismételten a járásbírószágon terjeszti elő a keresetlevelet, úgy ezt követően kell az áttételről határozni.

⁹² BH 2001.319., Kúria Pfv. 21.654/2015/11. számú ítélete.

⁹³ Pp. 20. § (3) bekezdés a) pont ab) alpontja.

V. Összegzés

A felvetett kérdések, problémák kapcsán láthattuk, hogy nem szerencsés az az eset, ha alapvetően polgári anyagi- és eljárásjogra tartozó kérdéseket büntetőjogi szabályok között helyeznek el, hiszen így nem feltétlenül fognak megfelelni a polgári jogi dogmatikának, fogalmaknak. Hangsúlyozandó, hogy olyan ellentmondásokat nem tartalmaznak a jogszabályok, amelyek az alkalmazásukat gátolnák, de mint láthattuk, sok esetben szükséges, hogy valamilyen megoldást találjon a jogalkalmazó arra, hogy a jogalkotás pontatlanságait kiküszöbölje.

Sok esetben tapasztalni, hogy a bemutatott szabályok még a jogászság számára sem egyértelműek. Ennek okát a bevezetőben már említettem: a jogtudomány a két felvázolt problémakört nem komplexen vizsgálja, kutatja, hanem egyik vagy másik jogterület felől. Márpedig e két jogintézmény alkalmazása során a büntető- és polgári jogi szabályokat egyaránt ismerni kell, hiszen ötvözni kell azokat.

A büntetőeljárás kódex szerinti kártalanítás kapcsán – polgári perjogi szempontból – a legtöbb probléma a perindítás és a bizonyítás kapcsán merült fel. A perindítás kapcsán a Be. vonatkozó szabályainak pontosításával egyértelművé lehetne tenni a vitás pontokat. A bizonyítás kapcsán nem a jogszabály pontatlansága veti fel a problémákat, hanem inkább az, hogy sok esetben még a jogászság sincs tisztában a gyakorlattal.

A büntetés-végrehajtási kódex szerinti kártalanítás esetén dogmatikai problémák is felvethetők. Mint ahogy kifejtettem, álláspontom szerint ezen jogintézmény ténylegesen nem tekinthető kártalanításnak. További probléma, hogy a Bv. tv. polgári peres eljárásra utaló szabálya nehezen értelmezhető, dogmatikailag pontatlan, ami a jogkereső állampolgárok, ügyvédek, jogalkalmazók munkáját megnehezíti. A perindítási szakot követően különösebb jogértelmezési probléma nem merül fel, hiszen a Bv. tv. további szabályokat nem állapít meg a polgári perre, azok a Pp. általános szabályai szerint folynak.

Hangsúlyozandó, hogy a tanulmány a témát csak eljárásjogi szemszögből vizsgálta, ugyanakkor a kettősség természetesen – leginkább a Be. alapján történő kártalanítás során – anyagi jogi szempontból is fennáll. Anyagi jogi szempontból ugyanakkor kevesebb bizonytalanság figyelhető meg, így ennek részletes ismertetésére már csak terjedelmi okokból sem került sor.